

Zbornik Instituta za kriminološka
i sociološka istraživanja
2018 / Vol. XXXVII / 3 / 41-54
Pregledni naučni rad
Priljeno: 30. novembra 2018. god.
UDK: 159.923.072
316.728

KONCEPTI SREĆE I BLAGOSTANJA U SOCIJALNIM I BIHEJVORALNIM NAUKAMA*

Aleksandar Jugović*

Dragica Bogetic*

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerzitet u Beogradu

Dragan Živaljević*

Akademija za nacionalnu bezbednost u Beogradu

Cilj rada jeste naučna analiza pojmova i koncepcija subjektivnog blagostanja, sreće i kvaliteta života i njihov značaj za socijalne i bihevioralne nauke, kroz primenu analize i sinteze empirijskih i teorijskih nalaza kao opštih metoda korišćenih u radu. Pored toga, u radu su analizirani empirijski nalazi o subjektivnom blagostanju, kao i dva teorijska postulata koji definišu preduslove blagostanja - teorija zadovoljenja potreba i teorija hedonizma. Važnost pojmova blagostanja za bihevioralne nauke se može ogledati u dobitima sreće na individualnom i šire društvenom nivou. Dobiti na individualnom nivou se ogledaju kroz rezultate brojnih studija koje pokazuju da su sreća (zadovoljstvo životom, pozitivna osećanja i nizak nivo negativnih osećanja) i uspeh u različitim životnim domenima u pozitivnoj korelaciji, uključujući zdravlje, partnerske i socijalne odnose, prihode, radni učinak i prosocijalno ponašanje. Kroz zaključna razmatranja pojedinih studija da visoki nivoi subjektivnog blagostanja jednog naroda mogu voditi ka stabilnijem i produktivnijem društvu u celosti,

* Ovaj rad predstavlja rezultat rada na projektu Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije (47011), koji realizuje Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, a koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

* E - mail: ajugovic1971@gmail.com

* E - mail: dbogetic992@gmail.com

* E - mail: zivaljevic@gmail.com

ogleda se šira dobit sistema od rada na unapređenju subjektivnog blagostanja jednog naroda.

KLJUČNE REČI: subjektivno blagostanje / sreća / kvalitet života / socijalne i bihejvioralne nauke

UVOD

Uprkos naučno fundamentalnom značaju pojma sreće, socijalne i bihejvioralne nauke su se tokom istorije svog razvoja češće usmeravale ka negativnim i patološkim dimenzijama ljudskih ponašanja (depresija, anksioznost, psihoza, suicidalnost, agresivnost, itd.). Od kraja devetnaestog veka se vodi arhiva sažetaka bihejvioralnih istraživanja i pokazalo se da je 10.735 članaka imalo kao temu bes, 70.845 naučnih članaka se odnosi na anksioznost, 86.767 na depresiju, dok se o životnom zadovoljstvu govori u 7.949 članaka, a o sreći u 3.938 članka (Susniene, Jurkauskas, 2009). Ovi podaci ukazuju da se 14 puta više stručnih tekstova odnosilo na negativne dimenzije ljudskih ponašanja. Postoje, naravno, jasni razlozi zašto negativni aspekti pobuđuju pažnju istraživača: ove pojave stoje u osnovi disfunkcionalnog socijalnog i mentalnog statusa i stanja čoveka. U poslednjoj deceniji, istraživači u bihejvioralnim naukama postaju usmereniji na značaj subjektivnog osećaja blagostanja, definisanog i kao osećanje sreće kao situacije dominacije pozitivnih nad negativnim stanjima ili emocijama (Živaljević, 2015).

Osnov ovakvog naučnog obrta u tumačenju ljudskog ponašanja, leži u filozofiji postmodernizma i teoriji socijalnog konstruktivizma. Prema ovim pristupima, "objektivnost je problematična" a ključna su subjektivna značenja i iskustva, kako istraživača, tako i onih koji su predmet istraživanja. Stvarnost se određuje kao lični konstrukt a "istina" kao relativna. Smatra se da je dominantni jezik sredstvo socijalne kontrole, a da društvena moć formira znanja i iskustva. Identitet i samopercepcija čoveka je društveni konstrukt koji se stvara kroz socijalne interakcije. Pa zato, socijalne i bihejvioralne nauke, moraju imati drugačiji pogled na društvenu moć, jer npr. institucije socijalne kontrole mogu biti "proizvođači" i "podupirači" devijantnih ponašanja i kriminala ako u ljudima vide samo "patologiju" a ne i potencijale, snage i mogućnosti ostvarenja.

U tom smislu, osnov promene ponašanja čoveka koji je u sukobu sa socijalnim okruženjem, leži u odbijanju "dijagnoza" po modelu "zdrav – bolestan" i prihvatanju dijalektike suprotnosti: dekonstrukcije starih, negativnih i patoloških značenja koja mogu ljudi imati o sebi i stvaranje novih pozitivnih značenja i tumačenja života. I zato je važno prepoznati, ne samo zašto su ljudi "nesrećni" i "socijalno disfunkcionalni", nego i gde leže potencijali za blagostanje i sreću. Zastupnici promene u paradigmi proučavanja ponašanja ljudi, smatraju da istraživači treba da prikupljaju i analiziraju sve one socijalne parametre, koji mogu doprineti poboljšanju blagostanja pojedinaca i društva: i psihološke i ekonomske i socijalne indikatore.

U skladu sa tim, cilj ovog rada jeste naučna analiza i kritika pojmova, koncepcija i povezanosti važnih dimenzija blagostanja društva u celosti - subjektivnog blagostanja, sreće i kvaliteta života i njihov značaj za bihevioralne nauke, kroz primenu analize i sinteze empirijskih i teorijskih nalaza kao opštih metoda korišćenih u radu. Pored toga, u radu su analizirani empirijski korelati i ishodi subjektivnog blagostanja na individualnom i društvenom nivou, kao i dva teorijska postulata koji definišu preduslove blagostanja - teorija zadovoljenja potreba i teorija hedonizma.

POJAM SUBJEKTIVNOG BLAGOSTANJA – SREĆA I ZADOVOLJSTVO ŽIVOTOM

Subjektivno blagostanje (Subjective Well-being) predstavlja pokrovni izraz (tzv. kišobran termin) kojim se obuhvata nivo blagostanja čoveka doživljen prema subjektivnim procenama i evaluacijama sopstvenog života. S obzirom na karakter, procene mogu biti pozitivne i negativne, uključujući osećanje zadovoljstva životom, interesovanja i angažovanja, afektivne reakcije (npr. radost i tuga povodom različitih životnih događaja), zadovoljstvo radom, odnosima, zdravstvenim stanjem, rekreativnim aktivnostima, kao i značenjem, svrhom i drugim važnim životnim domenima (Diener, Ryan, 2009).

Pažnju različitih autora i istraživača kroz istoriju je okupirala misao šta čini dobar život i šta je potrebno kako bi se čovek osećao zadovoljnim (Bogetić, 2017). Određeni autori, Sokratove reči: "Kao najveću vrednost ne treba postaviti život, već dobar život", povezuju sa današnjim poimanjem koncepta subjektivnog blagostanja i kvaliteta života (Aiken, 1982). Iako interesovanje za temu subjektivnog blagostanja i širem poznatom i popularnijem terminu sreće i njihovoj važnosti se zapaža još u delima Aristotela (384. - 322. pne.) i Epikura (341. - 270. pne.), istraživanja o subjektivnom blagostanju počela su sa realizacijom tek u drugoj polovini 20. veka (Van Hoorn, 2009). Utilitaristi, koji se često smatraju intelektualnim prethodnicima istraživanja o subjektivnom blagostanju, poput Džeremija Bentama (*Jeremy Bentam*), isticali su prisustvo zadovoljstva odnosno odsustvo bola kao glavne elemente dobrog života (Diener, Oishi, Lucas, 2003). Zajednički zaključak velikih filozofa jeste da je dobar život upravo srećan život, slično kao i postignut konsenzus savremenih istraživača ovog polja - esencijalna komponenta dobrog života je činjenica da je osoba njime zadovoljna (Diener et al., 2003).

Subjektivno blagostanje predstavlja kognitivnu i afektivnu evaluaciju sopstvenog života, u čijem fokusu jeste emocionalno, fizičko i mentalno zadovoljstvo i odsustvo patnje (Diener et al., 2003). Visok nivo subjektivnog blagostanja prezentuje nadmoć pozitivnih misli, raspoloženja i emocija u nečijem životu. Na kognitivnom nivou, subjektivni osećaj blagostanja reflektuje generalni osećaj zadovoljstva u glavnim životnim domenima osobe, dok na afektivnom nivou osobe sa visokim subjektivnim blagostanjem ispoljavaju pozitivne emocije zahvaljujući mogućnosti pozitivne procene predstojećih događaja. Osobe sa niskim subjektivnim blagostanjem percipiraju životne okolnosti kao negativne i nepoželjne te će imati intenzivnije i

učestalije iskustvo depresivnih raspoloženja, ljutnje, tuge, straha ili anksioznosti (Myers, Diener, 1995). U konceptu subjektivnog blagostanja leži pretpostavka da se u osnovi mora ispitati kako se osoba oseća da bi se razumela njena dobrobit (Potter, Cantarero, & Wood, 2012, prema: Bogetić, 2017).

Pojam subjektivnog blagostanja podrazumeva naučni termin za sreću i zadovoljstvo životom (Diener, 2018), i dok svaka komponenta ovog pojma odražava procene ljudi o njihovom životu, tri se izdvajaju kao nezavisne, te se smatra da ih je potrebno i odvojeno proučavati, a to su: pozitivni afekat, odsustvo negativnog afekta i zadovoljstvo životom (Diener et al., 2003). Iako se često termini sreće i subjektivnog blagostanja koriste naizmenično (Duncan, 2005), neretko pod pojmom subjektivnog blagostanja naučnici označavaju različite forme sreće (Diener, 2018), kao što se može videti u Tabeli 1.

Tabela 1. Različiti uzroci sreće za različite komponente subjektivnog blagostanja i primeri

Tri glavna tipa sreće	Primeri	Uzroci
Zadovoljstvo životom	Mišljenje da je život divan Zadovoljstvo poslom	Dobri prihodi; Ostvarivanje ciljeva; Dobra slika o sebi;
Pozitivna osećanja	Uživanje u životu Ljubav prema drugima	Podržavajući prijatelji; Zanimljiv posao; Ekstrovertna ličnost;
Nizak nivo negativnih osećanja	Malo briga Retko osećanje tuge ili ljutnje	Nizak neuroticizam; Ciljevi u skladu; Pozitivni pogledi i percepcije;

Izvor: Diener, 1984; Diener, 2018.

Brojne studije pokazuju da su sreća i uspeh u različitim životnim domenima u pozitivnoj korelaciji, uključujući brak, prijateljstvo, zdravlje, prihode i radni učinak. Pojedina empirijska testiranja (krosekcionalna, longitudinalna i eksperimentalna) govore u prilog tome da sreća i prethodi brojnim uspešnim ishodima i ponašanjima individue (Lyubomirsky, King, Diener, 2005).

KORELATI, MERENJE I ISHODI SUBJEKTIVNOG BLAGOSTANJA

Subjektivno blagostanje, pol i uzrast. Važno je naglasiti da različite komponente subjektivnog blagostanja imaju različite sociodemografske i psihološke korelate (Lucas, Gohm, 2000). Ranija istraživanja o povezanosti rodni razlika i subjektivnog blagostanja pokazuju nekonzistentne rezultate, najpre zbog neistovetnosti konceptualizacije i operacionalizacije pojma, dok su novija doslednija u svojim nalazima (Batz, Tay, 2018). Naime, velika studija sprovedena u različitim kulturama svedoči da žene češće doživljavaju različita negativna raspoloženja i osećanja poput tuge, straha, nervoze, srama i krivice, kao i različite oblike internalizovanih poremećaja (Lucas, Gohm, 2000). Nedoslednost rezultata rodne situacije u doživljavanju pozitivnih afekata se dodatno usložnjava činjenicom da se mešaju pojmovi poput frekventnosti i intenziteta (Lucas, Gohm, 2000), čime se sugerise na postojanje blage tendencije žena da prednjače po pitanju intenziteta određenih emocija, dok se ne može tvrditi isto i kada je u pitanju frekventnost tih emocija i raspoloženja (Fujita, Diener, Sandvik, 1991).

S obzirom na korišćenje različite metodologije i oblasti proučavanja unutar koncepta subjektivnog blagostanja, komparacija studija po pitanju uzrasnih razlika predstavlja težak zadatak (Ulloa, Møller, Sousa-Poza, 2013). Međutim, pregledom literature, iako ne neprotivrečne, određene tendencije u empirijskim evidencijama se mogu uočiti. Prema pojedinim nalazima oni koji se nalaze u srednjim godinama (u periodu od sredine 30ih do početka 50ih godina) imaju minimum zadovoljstva svojim životom ("U-shaped relations") (Ulloa, Møller, Sousa-Poza, 2013). Pojedini istraživači različitu povezanost sociodemografskih karakteristika (pol, uzrast, bračni status) sa različitim domenima subjektivnog blagostanja objašnjavaju i vezom između sociodemografskih varijabli sa karakteristikama ličnosti (Gutiérrez, Jiménez, Hernández, Pcn acoba Puente, 2005).

Subjektivno blagostanje, genetski faktori i karakteristike ličnosti. Interesantnim se čini naglasiti rezultate istraživanja rađenog na velikom uzorku blizanaca u srednjoj životnoj dobi, koji govore u prilog genetskim objašnjenjima subjektivnog blagostanja. Pomoću Skale subjektivnog blagostanja multidimenzionalnog upitnika ličnosti (Well-Being scale of the Multidimensional Personality Questionnaire) istraživači su došli do podataka da socioekonomski i bračni status, porodični prihodi, obrazovanje, pa i posvećenost religiji imaju zanemarljiv udeo varijanse u subjektivnom blagostanju (ne više od 3%), dok se od 44% do 52% varijanse objašnjava genetskim faktorima (Lykken, Tellegen, 1996).

Najjači dokazi koji svedoče povezanosti ličnosti i subjektivnog blagostanja počivaju na rezultatima koji potvrđuju hipotezu o stabilnosti subjektivnog blagostanja tokom vremena (Lucas, 2018; Richard, Diener, 2009), koji se zatim povezuju sa relativnom stabilnosti unutrašnjih karakteristika individue, u odnosu na eksterne faktore koji su najčešće podložni promenama u životnim trajektorijama individue. Karakteristike ličnosti poput ekstraverzije, neuroticizma i slike o sebi mogu značajno uticati na nivo subjektivnog blagostanja jedne osobe (Diener, et al., 2003). Pojedini istraživači sugerišu da je povezanost između subjektivnog blagostanja i prihoda 0.20, dok je povezanost između ekstraverzije i neuroticizma sa subjektivnim blagostanjem oko 0.40 ili 0.50 (Howell, Howell, 2008; Lucas, Dyrenforth, 2006; Lucas, Schimmack, 2009; Lucas, Fujita, 2000; Steel et al., 2008, prema: Lucas, 2018).

Merenje subjektivnog blagostanja. Glavni aspekti subjektivnog blagostanja (zadovoljstvo životom, pozitivni i negativni afekti), odslikavaju ljudska iskustva na različite načine i zahtevaju nezavisna merenja i analize (Helliwell, Barrington, Leigh, 2010).

Subjektivno blagostanje se može meriti na različite načine, u zavisnosti od toga koja se komponenta želi proceniti, najčešće putem samoizveštaja. Recimo, ukoliko se procenjuje emocionalna komponenta (osećanje radosti i zadovoljstva), mogu se koristiti šire mere istraživanja (npr. "Uopšteno, koliko ste srećni?"), kao i ispitivanja emocija i raspoloženja tokom vremena, ali i izveštaji od strane porodice i prijatelja. Kognitivna komponenta se procenjuje anketama o zadovoljstvu života, uključujući mere zadovoljstva životom u različitim životnim oblastima kao što su brak, rad i slobodno vreme (Diener et al., 2003).

Kao primer instrumenta procene subjektivnog blagostanja važno je navesti često korišćenu skalu Rasporeda pozitivnih i negativnih afekata (Positive and Negative Affect Schedule - PANAS scales; Watson et al., 1988) koja sadrži listu emocija i u kojoj se meri intenzitet osećanja u toku određenog vremenskog perioda (uznemirenost, uzbuđenje, zainteresovanost, krivica itd.) i Skalu zadovoljstva životom (SVLS; Diener et al., 1985), u okviru koje pojedinac odgovara u kojoj meri jeste ili nije saglasan sa određenim tvrdnjama (Van Hoorn, 2007).

S obzirom na to da subjektivno blagostanje predstavlja krucijalnu komponentu kvaliteta života ljudi, njegovo merenje je važno i zbog ukazivanja na smernice poboljšanja kvaliteta života ljudi. Sa druge strane, pored značaja na individualnom nivou, istraživanja pokazuju da visoki nivoi subjektivnog blagostanja na nacionalnom nivou jesu korisni i za efikasno funkcionisanje jednog društva, u čemu možemo uočiti značaj merenja i rada na unapređenju subjektivnog blagostanja sa političkog i šireg socijalnog aspekta (Diener, Ryan, 2009).

Ishodi subjektivnog blagostanja u važnim životnim domenima. Bogata empirijska potpora svedoči u prilog pozitivnoj povezanosti visokog pozitivnog afekta individue (sreće) u okviru subjektivnog blagostanja i dobrih ishoda u važnim životnim domenima, u različitim situacijama, kao i u vidu društveno poželjnih ponašanja. Određene sinteze empirijskih nalaza tiču se, najpre, sledećih (Diener, 2018; Diener, Tay, 2012; Diener, Ryan, 2009; Lyubomirsky, et al., 2005;):

- Zdravlje i dugovečnost – Srećni ljudi imaju bolji imunitet, kardiovaskularni i endokrini sistem, upražnjavaju zdravlja ponašanja i duže žive.
- Zaposlenost, kvalitet posla i produktivnost – Između ovih životnih domena i sreće postoji bidirekcion uticaj. Srećni ljudi ređe dobijaju otkaz sa posla, rade bolje, produktivniji su, energičniji i kreativniji. Oni koji su srećniji i zadovoljniji poslom, ispoljavaju manje devijantnih ponašanja u vezi sa radnim kontekstom (poput krađa na radnom mestu, širenje glasina o kolegama i sl.)
- Brak i romantični odnosi – Srećniji su oni koji su u braku (nalazi se generalizuju i na one u vanbračnim romantičnim odnosima) od onih koji su sami, razvedeni ili u statusu udovca/ice. Takođe, srećne individue imaju ispunjeniji bračni život kojim su zadovoljni.
- Socijalne veze i prijateljski odnosi – Srećni ljudi imaju jače interpersonalne odnose, pune poverenja, podrške i poštovanja. Takođe, srećni ljudi su socijalniji, pomažuće nastrojeni i kooperativniji sa tendencijom da usreće i druge ljude oko sebe.
- Prosocijalno ponašanje i altruistička usmerenja. Srećni ljudi više pomažu drugima, imaju tendenciju da druge opažaju u inkluzivnijem i pozitivnijem svetlu, imaju više saosećanja i simpatija prema onima koji su u nevolji i češće su uključeni u volonterske aktivnosti za zajednicu.

SREĆA I KVALITET ŽIVOTA

Uočavaju se tri važna filozofska pristupa kvalitetu života (Brock, 1993, prema: Potter, Cantarero, & Wood, 2012). Svaki od njih definiše dobar život drugačije: 1) verskim ili filozofskim normama; 2) zadovoljstvom prioritetima ili 3) subjektivnim blagostanjem (Diener & Suh, 1997).

Mnogi faktori utiču na kvalitet života osobe: fizički, duhovni, zdravstveni, socijalni, ekološki i drugi (Shin, 1979; Bagdonienė, 2000). Kvalitet života bi se mogao odrediti kao zadovoljstvo osobe trenutnim životnim okvirom u odnosu na pretpostavljeni, zamišljeni ideal života. Samoprocena kvaliteta života zavisi od ličnog vrednosnog sistema, ali i od kulturnog obrasca kome osoba pripada (Fitzpatrick, 1996). Većina koncepcija kvaliteta života prepoznaje objektivne, subjektivne i egzistencijalne faktore koji ostvaruju uticaj na blagostanje individue: zaposlenje, prihodi, stanovanje, moralni stavovi, lični i porodični život, socijalna podrška, prisustvo stresa i kriznih situacija, zdravlje, dostupnost zdravstvene zaštite, odnos prema sredini, ekološki faktori, duhovna nadgradnja, itd. (Phillips, 2006).

Osećanje sreće je subjektivnog karaktera i ne zavisi samo od dejstva spoljašnjih faktora. Pojedini teoretičari iznose stav da sreću određuju brojni spoljašnji i unutrašnji faktori, koji su, neretko, međusobno suprotstavljeni, kao što su osećanja uživanja, zadovoljstva i izuzetnosti (Musschenga, 1997).

Objektivni faktori kvaliteta života su tzv. spoljašnji faktori i oni se u istraživanjima relativno lako mogu evaluirati. Uključuju pre svega prihode, bračni status, zdravstveno stanje i prisustvo socijalnih kontakata. Parametri objektivnog kvaliteta života su često kulturno uslovljeni. U istraživanjima američke i nemačke populacije, posedovanje novca se izdvaja kao važna determinanta sreće. U SAD, procenat "veoma srećnih" je u populacijskom skriningu sa 35% u 1957. godini opao na 30% u 2002. godini¹. U zemljama Evropske Unije najviši indeks zadovoljstva pokazuju građani Danske i Švedske². Obe države pripadaju delu sveta sa najvišim prihodima stanovništva. Ipak, spekulisati da je bogatstvo glavna determinanta sreće bilo bi nezahvalno, s obzirom da je rezultat indeksa sreće stanovništva u slamovima Kalkute pokazao rezultat približan opštoj američkoj populaciji (Diener, Biswas-Diener, 2008; Davidson, 2001).

Ukoliko prihvatimo da je ljudska svest biološki zasnovana onda je stanje sreće, između ostalog, uslovljeno i stanjem biološkog sistema (organizma). Kada postoji bolest ili drugi uzrok poremećaja ravnoteže koji potiče iz socijalne sfere (npr. siromaštvo, nezaposlenost, sukob sa zakonom), subjektivni doživljaj života je snažno aficiran. Prema tome, osećanje sreće je indikator kako psihičkog i socijalnog, tako i fizičkog blagostanja. Pojam sreće ima multidimenzionalno značenje. Biti srećan ne znači samo radost i zadovoljstvo, jer ovaj pojam obuhvata i stanje izvesne

¹ <http://gss.norc.org/>, pristup 22.11.2018.

² <https://www.eurofound.europa.eu/publications>, pristup 22.11.2018.

dragocenosti, nečega što je veoma poželjno i veoma se teško stiče. Sreća istovremeno uključuje u sebe pojam ravnoteže i simetrije i stoji u uskoj vezi s telesnim statusom, ali nije ograničena na telo, jer objedinjuje celovitost egzistencije (Ventegodt, Hilden, Merrick, 2003).

Dimenzija sreće je i intenzitet, slično kao i kod nezadovoljstva. Svest o intenzitetu sreće (ili nezadovoljstva), stoji u osnovi koncepta kvaliteta života. Unapređenje baterija testova kroz vreme je omogućilo da se danas mogu meriti različite dimenzije blagostanja, kako na individualnom nivou, tako i u široj populaciji. Jedan od pojmova koji stoji u bliskoj vezi sa kvalitetom života jeste i *blagostanje*. U svakodnevnoj interpersonalnoj komunikaciji, pitanja koja se postavljaju pri susretu, u prvi plan ističu upravo ovu dimenziju života: *Kako si? Kako ste? Kako "vam ide"?* Na ovaj način, mi tražimo od druge osobe da evaluiira stanje sopstvenog života, odnosno kvaliteta života. Odgovori na ovakva pitanja najčešće donose kratku, spontanu procenu života, uopštenog tipa (Živaljević, 2015).

Međutim, ukoliko se sagovorniku uputi drugačije formulisano pitanje - npr. *Koliko si zadovoljan životom?* - može se očekivati da odgovor neće biti toliko jednostavan. Naime, samo pitanje je postavljeno na složeniji način i ističe pojam zadovoljstva, sreće i blagostanja. Postaje vidljivo da pojam blagostanja nije toliko jednostavan kao elementarna procena nečijeg trenutnog stanja. Najčešći odgovori na ovakvo pitanje će uključiti dimenziju zadovoljstva poslom i ličnim zdravljem, kao i zdravljem članova porodice (Živaljević, 2015). Dublja komunikacija može dovesti do otvaranja novih pitanja, kao što su mišljenje o smislu samog života, očekivanjima o budućnosti i prioritarnim potrebama ličnosti. U teoriji kvaliteta života, ovaj izuzetno važan niz opservacija je omogućio formiranje optimalnih, pouzdanih, senzitivnih i specifičnih testova kvaliteta života (Ventegodt, Hilden, Merrick, 2003).

Sreća je subjektivna kategorija, koja zavisi od životne filozofije pojedinca, ravnoteže uspostavljene između ličnosti i zadovoljenih potreba, religioznosti i poimanja sopstvene uloge u društvenom poretku. Sa druge strane, koncept sreće je ugrađen u savremena određenja kvaliteta života. Kvalitet života se najčešće tumači kao lična percepcija sopstvene životne pozicije u kontekstu kulturnog i vrednosnog sistema u kome osoba živi (u odnosu na njene ciljeve, očekivanja, vrednosti i brige) što uključuje i fizičko zdravlje, psihološko stanje, stepen nezavisnosti, socijalne relacije, lična uverenja i odnos prema sredini.

Proučavanje kvaliteta života i sreće otkrilo je fenomen "prelivanja", koji označava pojavu da (ne)zadovoljstvo osobe u jednoj sferi (domenu) života vrši uticaj na stepen zadovoljstva u drugim sferama. Međutim, trebalo bi imati u vidu da je pozitivno "prelivanje" izraženije od negativnog (Sirgy, Rahtz, Coskun Samli, 2003). Na primer, ukoliko je osoba nezadovoljna poslom, ona može obaviti "kompenzaciju" većim obraćanjem pažnje na porodicu i time unapređenjem porodičnog kvaliteta života. S druge strane, zadovoljstvo u određenoj sferi može delovati podstičuće i na druge sfere kvaliteta života i osećaja sreće: npr. bolji materijalni uslovi će voditi u unapređenje uslova života u porodici (Živaljević, 2015).

Postoji još jedna značajna koncepcija individualnog kvaliteta života (Veenhoven, 2000, 2005, 2009), koja pokušava da objedini faktore sredine, lično ponašanje,

moral i norme sa etičkim i materijalnim doprinosom pojedinca društvu. To je korisnost osobe, koja uključuje i lični osećaj zadovoljstva životom i sposobnost za optimalno življenje. Ovo sve ukazuje da koncept kvaliteta života naglašava da sreća zavisi od ravnoteže između aktuelnog, svakodnevnog života i "formule življenja", koja je definisana i u dubljim sferama ličnosti.

Kvalitet života i ljudske potrebe. Koncepti potreba i sreće/blagostanja prepliću se kroz definicije potreba koje imaju i akciona (socijalno-politička) značenja. Pa tako, potrebe se mogu odrediti i kao problemi ili stanja sa kojima se ljudi suočavaju (npr. fizičke i mentalne smetnje) ali i kao neophodnost određenih dobara (npr. novac, pomoć u kući, institucionalna zaštita, itd.). Ljudi se nalaze u stanju potrebe, ne samo kada se suočavaju sa problemima, već i kada im nedostaju sredstva za njihovo rešavanje. Time se u osnovi koncepta potreba nalazi pristup da je na njih moguće dati društveni odgovor preko zakonodavstava, mera i usluga socijalnih i drugih službi (Spiker, 2014).

S obzirom na brojne razlike među istraživačima po pitanju definisanja potreba, mnogi ih odbacuju kao osnov za teoriju kvaliteta života zbog pojmovne difuznosti i maglovitosti, te odsustva univerzalnosti. Ipak, potrebe čoveka su izraz njegove prirode i u najvećoj meri su zajedničke za sve ljudske populacije, ma kojom kulturnom obrascu pripadale. Subjektivni doživljaj realizacije potrebe je zadovoljstvo (Ventegodt, Hilden, Merrick, 2003). Ispunjavanje potreba, ipak, nije identično blagostanju, jer ispunjavanje potreba nije isto što i realizacija punog životnog potencijala. Koncept potreba se pokazao prilično korisnim u planiranju konkretnih istraživanja, naročito kada se radi o osmišljavanju samih instrumenata ispitivanja kvaliteta života.

TEORIJE BLAGOSTANJA

Teorije blagostanja se dele na one koje blagostanje definišu objektivnim i subjektivnim parametrima (Bognar, 2005). Teorije bazirane na subjektivnom, smatraju da određeni sadržaj doprinosi blagostanju ukoliko on za osobu ima neko od sledećih značenja: uživanja, sreće, zadovoljstva, zadovoljenja želje ili sklonosti. Objektivističke teorije ne zahtevaju prisustvo veze između određenog dobra i stava osobe prema datom dobru. Ove teorije predlažu normativne ideale o preduslovima, koji bi trebalo da budu zadovoljeni kako bi se stanje pojedinca moglo smatrati blagostanjem. Preduslovi su zapravo dobra koja čine život pojedinca boljim i kvalitetnijim (Moore, 2000).

Dve osnovne teorije definišu preduslove blagostanja: teorija zadovoljenja potreba i teorija hedonizma (Bognar, 2005).

Teorija zadovoljenja potreba smatra da je nešto dobro za osobu samo ukoliko osoba to uistinu želi. Potreba je ovde definisana i kao sloboda izbora: ukoliko osoba ima priliku, ona bira objekt svoje potrebe i teži njegovom zadovoljenju. Zadovoljenje potrebe predstavlja i realno, objektivno, a ne samo psihološko stanje jedinke. Imati zadovoljenu potrebu ne znači samo da je osoba zadovoljna na svesnom nivou ili da

oseća uživanje zbog toga. Često zadovoljenje potrebe ima efekte samo na nesvesnom nivou.

Postoje osporavanja ove teorije, s obzirom da osoba može biti u zabludi kako joj određeni sadržaj donosi dobrobit dok je zapravo obratno (najčešće usled nedovoljne informisanosti o prirodi i implikacijama datog sadržaja). Takođe, određene potrebe se mogu formirati i u stanjima psihičke izmenjenosti: tokom depresije, emocionalne nestabilnosti ili u stanjima fizičke zavisnosti od psihoaktivnih supstanci. Zato se uvodi pojam informisanih potreba. Ukoliko je određena potreba formirana na bazi adekvatnih informacija, ona se može smatrati pravom potrebom, čije zadovoljenje doprinosi blagostanju (Živaljević, 2015).

Teorija zadovoljenja informisanih potreba je već dugo jedna od najuticajnijih teorija blagostanja. U porastu je broj teorija koje pokušavaju da u sferu blagostanja uvedu što više objektivnih parametara (Bognar, 2005). Dobra, koja su definisana na objektivnan način se ponekada definišu i kao "supstancijalna dobra". Da bi bile funkcionalne, ovakve teorije moraju da objasne zašto je određeno dobro vredno sa aspekta blagostanja. Određeno dobro bi se dalo definisati kao korisno ukoliko ono samo po sebi, bez obzira na lični stav, osobi donosi benefit.

Za hedonističke teorije, blagostanje pre svega specifično stanje svesti individue. Stoga se hedonistička teorija tradicionalno svrstava u subjektivne teorije blagostanja. Međutim, pojam hedonizma, takođe ima subjektivnu i objektivnu dimenziju. Razlika između subjektivnosti i objektivnosti u slučaju hedonizma se odnosi na način kako ova dva aspekta utiču na formiranje svesti. Naime, zadovoljstvo se uobičajeno smatra mentalnim stanjem. Ovakvo subjektivno tumačenje je bazirano na uverenju da je zadovoljstvo vid senzacije ili osećanja (Živaljević, 2015).

Fiziološka istraživanja zadovoljstva i bola ukazuju da u ovim fenomenima postoji izražena individualna dimenzija i da zavisi od stava osobe prema zadovoljstvu odnosno bolu. Dakle, uživanje ili zadovoljstvo su posledica udruženog delovanja određenog iskustva (prijatnog), ali i stava osobe prema samom osećaju prijatnosti. Ovako se naglašava subjektivna dimenzija zadovoljstva. Poznato je da religijsko-kulturalni kontekst može značajno uticati na odnos individue ili celog društva prema principu zadovoljstva.

U procenu blagostanja, na teorijskom nivou je potrebno uvesti i temporalnu dimenziju. Naime, samoevaluacija stanja sopstvenog života se daje za sadašnji trenutak, ali se svakako odnosi i na neposrednu, pa i dalju prošlost, odnosno za vremenski period koji prethodi trenutku izjašnjavanja. Prospektivni aspekt najčešće nije neposredno uključen u instrument merenja, ali je dizajnom testa moguće uključiti i pitanja, koja bi zahtevala i registrovala izvesnu anticipaciju budućnosti, barem u najgrubljim crtama - kao pozitivnu ili negativnu. Ovakav pristup bi mogao otvoriti dodatni prostor za planiranje budućih intervencija u ispitivanoj populaciji.

ZAKLJUČAK

U radu je dat osvrt na fenomenologiju, povezanost ali i preplitanje važnih pojmova za ljudsko blagostanje, kao i pregled empirijskih nalaza kroz koje se može videti važnost uvažavanja i merenja ovih pojmova u bihevioralnim naukama. U naučnom smislu, neretko, teškoća diferencijacije pojmova kvaliteta života, subjektivnog blagostanja i sreće proizlazi iz postavke involviranja konceptualno užih pojmova u naizgled šire (subjektivno blagostanje je krucijalna komponenta kvaliteta života, dok se pod pojmom sreće podrazumevaju najčešće visoki pozitivni afekti i zadovoljstvo životom, kao bazični elementi subjektivnog blagostanja). Uvažavajući subjektivno blagostanje kao naučno najutemeljeniji pojam u operacionalizaciji i istraživanju sreće, pri zaključivanju važno je naglasiti višestruke empirijski potvrđene dobiti sreće ljudi.

Nalazi u literaturi govore u prilog tome da se dobiti sreće ne ogledaju samo na individualnom nivou, već da srećni ljudi, u krajnjem mogu uticati na poboljšanje važnih društvenih pitanja, procesa i oblasti, kroz koje se može uočiti i značaj rada na unapređenju subjektivnog blagostanja ljudi u jednom društvu. Istraživanja pokazuju da su srećni ljudi tolerantniji prema migrantima i manjinskim etničkim grupama, da imaju pacifističke stavove i da podržavaju demokratske režime (Tov, Diener, 2008, prema: Diener, Ryan, 2009). Takođe, sreća rađa kooperativnost, kreativnost, energiju, motivaciju, bolju produktivnost na poslu, dok depresija predstavlja pogodno tlo za niz maladaptivnih obrazaca ponašanja, bolesti, zloupotrebu alkohola, probleme na radnom mestu itd. (Diener, Tay, 2012). Konačno, iako blagostanje građana može biti rezultat strukturalnih komponenti konkretnog društva, rezultati različitih istraživanja pokazuju da srećni pojedinci generalno uspešnije funkcionišu i da visoki nivoi subjektivnog blagostanja jednog naroda mogu voditi ka stabilnijem, produktivnijem i efikasnijem društvu u celosti.

LITERATURA

- (1) Aiken, W. (1982) The Quality of Life. *International Journal of Applied Philosophy*, 1(1), 26-36.
- (2) Bagdonienė, D. (2000) Gyvenimo kokybės ir gyventojų kokybės sąvokų apibrėžimas. *Ekonomika ir vadyba*, 46-48.
- (3) Batz, C. and Tay, L., (2018) Gender differences in subjective well-being. *Handbook of well-being*. Salt Lake City, UT: DEF Publishers.
- (4) Bogetić, D. (2017) *Karakteristike kvaliteta života dece uključene u život i/ili rad na ulici*. Neobjavljen master rad. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu.
- (5) Bognar, G. (2005) The Concept of Quality of Life. *Social Theory and Practice*, 31, 561-580.
- (6) Davidson, R. J. (2001) Toward a biology of personality and emotion. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 935, 191-207.
- (7) Diener, E. (1984) Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95, 542-575.

- (8) Diener, E. (2018) Happiness: the science of subjective well-being. In R. Biswas-Diener & E. Diener (Eds), *Noba textbook series: Psychology*. Champaign, IL: DEF publishers.
- (9) Diener, E. and Ryan, K., (2009) Subjective well-being: A general overview. *South African Journal of Psychology*, 39(4), 391-406.
- (10) Diener, E. and Tay, L., (2012) A scientific review of the remarkable benefits of happiness for successful and healthy living. *Happiness*, 90.
- (11) Diener, E., & Suh, E. (1997) Measuring quality of life: economic, social, and subjective indicators. *Social Indicators Research*, 40, 189-216.
- (12) Diener, E., Biswas-Diener, R. (2008) *Rethinking happiness: The science of psychological wealth*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
- (13) Diener, E., Oishi, S. and Lucas, R.E., (2003) Personality, culture, and subjective well-being: Emotional and cognitive evaluations of life. *Annual review of psychology*, 54(1), 403-425.
- (14) Duncan, G., (2005) What do we mean by "happiness"? The relevance of subjective wellbeing to social policy. *Social Policy Journal of New Zealand*, 25, 16.
- (15) Fitzpatrick, R. (1996) Quality of Life and Health: Concepts, Methods and Applications. *Health Policy*, 37, 53-72.
- (16) Fujita, F., Diener, E. and Sandvik, E., (1991) Gender differences in negative affect and well-being: the case for emotional intensity. *Journal of personality and social psychology*, 61(3), 427.
- (17) Gutiérrez, J. L. G., Jiménez, B. M., Hernández, E. G. and Pénaco Puentes, C., (2005) Personality and subjective well-being: Big five correlates and demographic variables. *Personality and Individual Differences*, 38(7), 1561-1569.
- (18) Helliwell, J. F. and Barrington-Leigh, C. P., 2010. Measuring and understanding subjective well being. *Canadian Journal of Economics/Revue canadienne d'économique*, 43(3), 729-753.
- (19) Lucas, R.E. and Gohm, C.L., (2000) Age and sex differences in subjective well-being across cultures. *Culture and subjective well-being*, 3(2), 91-317.
- (20) Lucas, R.E., (2018) Exploring the associations between personality and subjective well-being. *Handbook of well-being*. Salt Lake City, UT: DEF Publishers.
- (21) Lykken, D. and Tellegen, A., (1996) Happiness is a stochastic phenomenon. *Psychological science*, 7(3), 186-189.
- (22) Lyubomirsky, S., King, L. and Diener, E., (2005) The benefits of frequent positive affect: Does happiness lead to success?. *Psychological bulletin*, 131(6), 803.
- (23) Moore, A. (2000) *Objective Human Goods in Roger Crisp and Brad Hooker, Well-Being and Morality: Essays in Honour of James Griffin*. Oxford: Clarendon Press, 75-89.
- (24) Musschenga, A.W. (1997) The relation between concepts of quality-of-life, health and happiness. *J Med Philos*, 22, 11-28.
- (25) Myers, D. and Diener, E. (1995) "Who is happy?". *Psychological Science*, 6(1), 10-17.
- (26) Phillips, D. (2006) Quality of life and sustainability. *International Journal of Environmental, Cultural, Economic and Social Sustainability*, 2, 103-112.
- (27) Potter, J., Cantarero, R. and Wood, H. (2012) The Multi-Dimensional Nature of Predicting Quality of Life. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 781 – 790.
- (28) Richard, E. and Diener, E., (2009) Personality and subjective well-being. In *The science of well-being* (pp. 75-102). Springer, Dordrecht.
- (29) Shin, D. (1979) The concept of quality of life and the evaluation of development effort. *Comparative politics*, 299-304.
- (30) Sirgy, M. J., Rahtz, D., Coskun Samli, A. (2003) *Advances in Quality-of-Life Theory and Research*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

- (31) Spiker, P. (2014) *Socijalna politika – teorija i praksa*. Beograd: Fakultet političkih nauka.
- (32) Susniene, D., Jurkauskas, A. (2009) The Concepts of Quality of Life and Happiness - Correlation and Differences. *Inžinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 3, 58-66.
- (33) Ulloa, B. F. L., Møller, V. and Sousa-Poza, A., (2013) How does subjective well-being evolve with age? A literature review. *Journal of Population Ageing*, 6(3), pp. 227-246.
- (34) Van Hoorn, A., (2007) A short introduction to subjective well-being: Its measurement, correlates and policy uses. Is happiness measurable and what do those measures mean for policy? International conference - 2-3 April 2007, University of Rome 'Tor Vergata'.
- (35) Van Hoorn, A. A. J., (2009) Measurement and public policy uses of subjective well-being. Nijmegen Center for Economics (NiCE), Institute for Management Research Radboud University Nijmegen: The Netherlands.'
- (36) Veenhoven, R. (2000) The Four Qualities of Life: Ordering Concepts and Measures of the Good Life. *Journal of Happiness Studies*, 1, 1-39.
- (37) Veenhoven, R. (2005) Apparent Quality of Life in Nations. How Long and Happy People Live. *Soc Indic Res*, 71, 61-68.
- (38) Veenhoven, R. (2009) Well-Being in Nations and Well-Being of Nations. Is There a Conflict Between Individual and Society? *Soc Indic Res* 91, 5-21.
- (39) Ventegodt, S., Hilden, J., Merrick, J. (2003) Measurement of quality of life I. A methodological framework. *Scientific World Journal* 13, 950-61.
- (40) Živaljević, D. (2015) *Obeležja i socijalna zaštita populacije beskućnika u Republici Srpskoj i Srbiji*. Banja Luka: Univerzitet u Banjoj Luci - Fakultet političkih nauka (odbranjena doktorska disertacija).

Internet izvori:

- (41) <http://gss.norc.org/>, pristupljeno 22.11.2018.
- (42) <https://www.eurofound.europa.eu/publications>, pristupljeno 22.11.2018.

CONCEPTS OF HAPPINESS AND WELL-BEING IN SOCIAL AND BEHAVIORAL SCIENCES

The aim of the paper is scientific analysis of terms and concepts of subjective well-being, happiness and quality of life and their significance for social and behavioral sciences, through the application of analysis and synthesis of empirical and theoretical findings as general methods used in work. In addition, the paper analyzes empirically validated correlates and outcomes of subjective well-being, as well as two theoretical postulates that define the preconditions of well-being - the theory of satisfying needs and the theory of hedonism. The importance of concepts of wellbeing for behavioral sciences can be seen in the benefits of happiness at the individual and wider social level. Gains at the individual level are reflected in the results of numerous studies that show happiness (satisfaction with life, positive feelings and low levels of negative feelings) and success in different living domains in a positive correlation, including health, partnership and social relationships, income, work performance, and prosocial behavior. Through the concluding observations of individual studies that high levels of one's people's subjective well-being can lead to a more stable and productive society as a whole, the wider profit of the system from work on improving the subjective well-being of one nation is reflected.

KEY WORDS: subjective well-being / happiness / quality of life / social and behavioral science